

رسائل العشاق و وسائل المشتاق

نسخه برگردان دستنویس شماره ۳۰۰۵

در کتابخانه آلمانی ترکیه، کتابت ۶۸۵ق

سیفی نیشابوری

پیشگفتار

دکتر جواد بشری

www.ketab.ir

www.ketab.ir

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست‌نویسی
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده‌بندی کنگره
رده‌بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
- سیفی نیشابوری، قرن ۶ ق.
رسائل العشاق و وسائل المشتاق / سیفی نیشابوری؛ به‌کوشش دکتر جواد بشری.
تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری سخن، ۱۴۰۳.
۲۶۸ ص.
گنجینه زبان و ادبیات فارسی دری؛ ۸۰. مجموعه انتشارات تاریخی و ادبی دکتر محمود افشار؛ ۲۲۳.
۶-۶۴۴۱۲۷-۶۲۲-۹۷۸
فیبا.
چاپ نسخه‌برگردان کتاب سیفی نیشابوری در عهد خوارزمشاهیان.
شعر فارسی -- قرن ۶ ق.
Persian Poetry -- 12th Century
عشق -- شعر.
Love -- Poetry
عشق در ادبیات.
Love in Literature
بشری، جواد، ۱۳۶۳-
PIR ۲۷۸۰
۲۲/۸۱۶
۶۰۵۲۳۸۲

رسائل العشاق و وسائل المشتاق

سیفی نیشابوری

دکتر حمزه یوسفی (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

کاوه حسن بیگلر

دکتر نیلوفر عبدالحی

زینب نورپور جویباری

نسترن عرب

صدف

آزاده

فرد

۱۱۰۰ نسخه

۱۴۰۳

به کوشش

گرافیسست، طراح و مجری جلد

استخراج نمایه‌ها

حروفچینی و صفحه‌آرایی مقدمه و نمایه‌ها

صفحه‌آرایی نسخه‌برگردان

لینوگرافی

چاپ متن

صحافی

تیراژ

چاپ دوم

انتشارات دکتر محمود الفشار

ناشر

خیابان ولی عصر، بالاتر از پارک وی، خیابان عارف‌نسب، کوی دبیرسیاقی (لادن)، شماره ۶

تلفن: ۲۲۷۱۷۱۱۴ دورنما: ۲۲۷۱۷۱۱۵

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۶۶۹۵۳۸۰۴-۵ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۶۶۹۵۳۸۰۴-۵

تکمله و تبصره

یادداشت واقف چند روز پیش از درگذشت (۲۸ آذر ۱۳۶۲) برای اطلاع نویسندگان.

کتاب نظم و نثری از گذشتگان یا آیندگان که با سرمایه و درآمد این بنیاد چاپ و توزیع می‌شود باید منطبق با نیت واقف و هدف وقفنامه باشد و مروج زبان دری در قلمرو این زبان و تحکیم وحدت ملی و تمامیت کشور ایران باشد و بویی از ناحیه‌گرایی و جدایی‌طلبی ندهد، و حمایت و ترویج از لهجه‌های محلی و زبان‌های خارجی به قصد تضعیف زبان فارسی دری نکند. خلاصه آنکه این کتاب‌ها و رسالات باید منزّه باشد از روش‌های تفرقه‌آمیز و سیاست‌های فتنه‌انگیز، چه به‌طور مرموز و چه علنی مخصوصاً نباید آلوده باشد به اغراض سیاسی خارجی در لفافه پژوهش تاریخی، نژادی یا ادبی و فرهنگی و ایران‌شناسی.

کتاب تاریخی و ادبی عالمانه خارجی که از عربی و ترکی و روسی به فارسی ترجمه می‌شود اگر دارای هر دو جنبه از سود و زیان باشد باید قسمت سودمند آنها ترجمه شود. قسمت زیان‌بخش اگر ترجمه شود باید به قصد مبارزه و مقابله عالمانه با آن باشد نه جاهلانه، زیرا گفته منطقی ممکن است مؤثر نباشد، نه شانتاز و هوچی‌گری. این بنیاد در انتشارات خود باید در هر حال از دروغ و ناسزا پرهیز کند. به گفته نظامی گنجوی:

چو نتوان راستی را دج کردن دروغی را نباید هیچ کردن

برای چاپ و انتشار کتاب و رسالات نه تنها هزینه و حق‌الزحمه نمی‌خواهیم، بلکه به سبب اهمیت فوق‌العاده سودمند بودن کتاب، جایزه نیز می‌پردازیم. این بنیاد در چاپ و انتشار کتاب‌های خود به‌طور مسلم ضرر مادی دارد، زیرا کم‌تر از ارزش تمام شدن از کاغذ و چاپ و غیره از راه فروش درآمد دارد. شاید بعضی تصور کنند که کار ما شبیه به معامله مرحوم ملاتصرالدین باشد که تخم مرغ می‌خرید دانه‌ای دو شاهی، می‌پخت و رنگ می‌کرد و می‌فروخت یک شاهی! عقیده ما بر این است که اگر در این سود، ضرر مادی و مالی می‌کنیم سود معنوی که منظور ماست می‌بریم، و آن اینکه عقیده خود را که ترویج زبان دری و تحکیم وحدت ملی و تمامیت ارضی ایران است رواج می‌دهیم. این زبان را به حساب مصارف وقف در راه ایده‌آل و هدف ملی خود محسوب می‌داریم.

برای اطلاعات و توضیحات بیشتر لطفاً به تکمله منتشرشده در ابتدای کتاب‌های این بنیاد که اضافات و تفاوت‌هایی با هم دارد توجه فرمایید.

فهرست مطالب

مقدمه	پانزده
منابع مقدمه	بیست و سه
رسائل المشاق (متن نسخه برگردان)	۱
فهرست اشخاص	۳۸۷
فهرست الفبایی آیات	۳۹۱

مقدمه

عرضه چاپ عکسی (نسخه برگردان) کتاب رسائل العشاق و وسائل المشتاق اثر ابوالمعالی مسعود بن احمد (طبق ضبط عوفی: علی بن احمد) سیفی نیشابوری، نتیجه بررسی‌هایی است که از اوایل دهه نود خورشیدی آغاز شد و با سفر به استانبول در آذرماه ۱۳۹۱ (دسامبر ۲۰۱۲م) و تهیه تصویر رنگی دستنویس کمترشناخته شده و یگانه آن از کتابخانه «آلمالی» به واسطه یکی از دوستان عزیز^۱ به شکل جدی دنبال گردید. این کتاب علاوه بر ارزش‌های متعدد و متنوع آن، گنجینه‌ای از اشعار و سروده‌های کهن فارسی است که دلیل اصلی توجه نگارنده به آن، در واقع همین وجه بوده است. امید است در آینده بتوان در مطالعات شعرشناسی به این مأخذ کهن و کم‌نظیر - که آینه‌ای از وضعیت شعر فارسی در خراسان بزرگ پیش از هجمه مغولان به این خطه است - توجه بیشتری نشان داد و آن را از منظرهای گوناگون، از جمله مطالعه

۱. دوست گرامی و هنرشناس، جناب ارطغرل ارنگین، زحمت تحصیل تصویر نسخه را در آن سفر متقبل شدند که در این‌جا به‌طور ویژه از ایشان سپاسگزاری می‌کنم. این دستنویس، گویا با سفارشی که در آن سال ثبت گردید، برای نخستین بار بود که تصویربرداری می‌شد. دوری محل نگهداری نسخه از مراکز اصلی تجمع نسخه‌های خطی در ترکیه، مانعی بود که به سبب آن کمتر کسی از ایرانیان و محققان حوزه ادب فارسی توانسته بود اصل دستنویس را از نزدیک ببیند و یا عکسی از آن فراهم آورد.

کتابت را برای او اثبات می‌کند، با برخی تزئینات ارزشمند، از جمله نوشتن «بسم‌الله»‌های متعدد و با هنرنمایی‌های خاص در این باره، فراهم آورده است.

بی‌مناسبت نیست تنها برای دو نمونه از ارزش‌های این منبع کهن در مطالعات شعرشناسی، به وجود نقل‌های متعددی از خسرونامه، و همچنین وجود بیتی از منظومه مفقود «شادبهر و عین‌الحياة» یا شاید «عین‌الحیات و شادبهر» سرودهٔ عنصری در آن اشاره شود. نگارنده در سال‌های اخیر مطالبی دربارهٔ خسرونامه منسوب به عطار گرد آورده است. آنچه توجه مرا بیش از پیش به این منظومه کهن عاشقانه جلب کرد، در واقع همین کتاب سیفی نیشابوری بود.^۱ اما دربارهٔ بیت منظومه مفقود عنصری در این منبع، باید

۱. اولین اشاره به وجود اسنادی کهن دربارهٔ منظومهٔ خسرونامه، در قالب یک سخنرانی در نشستی در دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی با عنوان «کشفی در حوزهٔ شناخت عطار» به تاریخ هشتم اسفند ۱۳۹۶، بر اساس این سند و نسخهٔ کهنی از خسرونامه از اواخر سدهٔ مفتح هجری که در کتابخانهٔ ملی پاریس نگهداری می‌شود و تاکنون در اغلب پژوهش‌های عطارشناسی و مطالعات مربوط به خسرونامه از آن غفلت شده بود، صورت گرفت (رک: <https://rtis2.ut.ac.ir/cv/fj.bashary>)

امید است به‌زودی نتایج مطالعات مربوط به منظومهٔ منسوب به عطار، که احتمالاً فریدالدین عطار، مداح خوارزمشاهیان آن را پدید آورده، در قالب یادداشتی فراهم آید. اخیراً اوستین اومالی (Austin O'Malley) از دانشگاه آریزونا، تنها بر اساس دستنویس کهن خسرونامه کتابخانهٔ ملی پاریس، گفتاری پدید آورده و در آن بیان کرده که عطار نیشابوری عارف و صاحب منطق‌الطیر و جز آن، همان سرایندهٔ خسرونامه است. در حالی که سال‌ها پیش، استاد شفیع کدکنی به این اعتقاد رسیده بود که خسرونامه را بایستی از دایرهٔ منظومه‌های عطار عارف خارج کرد. برای بررسی همهٔ مستندات موجود و روشن‌شدن این بحث، لازم است نخست به جزئیات نوشتهٔ اومالی توجه کنیم (رک: «یک داستان عاشقانهٔ دور از انتظار: ارزیابی مجدّد انتساب خسرونامه»، اوستین اومالی، ترجمه شکوه میدی، گزارش میراث، دورهٔ ۳، س ۵، ش ۳-۴، پاییز - زمستان ۱۳۹۹ [انتشار: بهار ۱۴۰۱]، پیاپی ۹۲-۹۳، صص ۹-۳۳)، و سپس با در نظر گرفتن سند بسیار کهنی چون رسائل العشاق سیفی - که قدیم‌ترین مکتوبی است که در آن به خسرونامه اشاره و ابیات متعددی از آن نقل شده است - بکوشیم تا معقول‌ترین موضع را در این باب اتخاذ نماییم.

اشاره کرد که ذیل نامه ۳۸، بیتی ارزشمند از مثنوی بزمی و عاشقانه عنصری نقل شده است. پیش از هر چیز، بیت مورد گفتگو و توضیحات سیفی درباره آن:

«و هم برین شیوه است آن یک بیت کی در قصه عین الحیات و شادبهر،
افضل الشعرا عنصری گوید:

این حدیث سکندر رومیست که حریصی نشان محرومیست^۱
(رسائل العشاق، ۹۰ ب).

این بیت عنصری، حائز اهمیتی چندگانه است. بنا بر نظر مولوی محمدشفیع، بیتی از عنصری که در لغت فرس حاوی نام «شادبهر» است^۲، می تواند متعلق به منظومه شادبهر و عین الحیات از این شاعر دانسته شود^۳. محمدشفیع بر این اساس، وزن منظومه عنصری را حدس زده و ابیات فراوانی را که در لغت فرس در همین وزن و قافیه آمده، متعلق به منظومه مزبور دانسته است^۴. آنچه اینک اهمیت دارد و بر اساس منبع تازه یاب حاضر، یعنی رسائل العشاق سیفی نیشابوری، به دست می آید، یکی خود وجود بیت دیگری از این منظومه عنصری است که از اهمیت ویژه برخوردار است. دیگر آن که وزن منظومه عنصری کاملاً روشن می شود و حدس پیشین درباره تعلق ابیات موجود در لغت فرس به منظومه عنصری، اینک با قطعیت بیشتری و بر مبنای یک سند کاملاً موثق تأیید می گردد. وجه اهمیت دیگر این فقره، درباب عنوان منظومه عنصری است که عوفی از آن به صورت شادبهر و عین الحیوة یاد کرده^۵، ولی در کتاب سیفی به شکل

۱. اصل: محرومی است.

۲. کتاب لغت فرس، ص ۴۴۹؛ دیوان عنصری بلخی، ص ۳۶۶.

۳. مقدمه بر: مثنوی و امق و عذرا، ص ۵.

۴. همان، ص ۵. نیز رک: سخن و سخنوران، ص ۱۱۶.

۵. لباب الالباب، ص ۲۶۹.

اعمال گردد. نکته‌ای هم درباره‌ی جابجایی صفحات خود دستنویس هنگام صحافی‌های قدیم آن، توسط آقای دکتر شکری گوشزد شده که بسیار سودمند است و خوانندگان کتاب می‌توانند آن را در مراجعات خود در نظر داشته باشند. در واقع باید صفحات ۱۴۵ تا ۱۴۸ (برگ‌های ۷۳ و ۷۴) را به بعد از صفحه ۳۷۸ (بین برگ‌های ۱۸۹ و ۱۹۰) انتقال داد (برای آگاهی از مقاله‌ی ایشان، رک: گزارش میراث، دوره ۳، س ۵، ش ۱-۲، بهار-تابستان ۱۳۹۹ [انتشار: بهار ۱۴۰۱]، پیاپی ۹۰-۹۱، صص ۱۳۶-۱۴۰).

جواد بشری

پاییز ۱۴۰۲